

УДК 343.98

В. В. Дараган

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ
ЗАКУПІВЕЛЬ**

Статтю присвячено вивченню елементів криміналістичної характеристики злочинів у сфері державних закупівель в Україні. Розглянуто такі елементи, як предмет злочинного посягання, способи підготовки, учинення та приховування злочину; особистість злочинця; особистість потерпілого; сліди злочину.

Ключові слова: *державні закупівлі, злочин, криміналістична характеристика, елементи.*

Постановка проблеми. Процес проведення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти сьогодні є надто криміналізованим і серйозним джерелом корупції. Зазначимо, що офіційні статистичні дані про злочини у сфері державних закупівель не відображають реального стану справ боротьби зі злочинністю у зазначеній сфері. Більшість злочинів у зазначеній сфері має латентний характер [1, с. 8].

Створення та реалізація комплексних заходів щодо формування конкурентного середовища у сфері державних закупівель, запобігання проявам корупції, забезпечення прозорості процедур закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти та досягнення оптимального й раціонального їх використання є одним з основних пріоритетів державної політики України у сфері державних закупівель.

Аналіз статистичних даних правоохоронних органів України показує, що існує тенденція до зростання злочинів, учинених у сфері державних закупівель.

Виявлення та розслідування цих злочинів є складним процесом, що передусім пов'язано зі складністю кваліфікації дій злочинців, так як у значній кількості випадків дії злочинців зовні мають вигляд цілком законних угод та операцій. Кваліфікацію злочинів у сфері державних закупівель можливо дати лише з урахуванням норм законодавства у сфері державних закупівель, а також норм господарського, бюджетного, кримінального та кримінально-процесуального законодавства України.

Важливе значення для побудови «моделі» злочинної діяльності у сфері державних закупівель має дослідження криміналістично значущих ознак та їх зв'язків.

Актуальність вивчення криміналістичної характеристики цієї групи злочинних діянь визначається перспективами, які відкриваються в результаті такого вивчення, а це, перш за все, можливість вирішення комплексу проблем, що виникають при розслідуванні та попередженні злочинів у сфері державних закупівель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері державних закупівель були досліджені В.В. Коряком, А.М. Меденцевим, С.В. Нагачевським, В.Р. Сливенком, Р.Л. Степанюк, Т.О. Часовою та ін.

Незважаючи на досить велику кількість публікацій, пов'язаних з протидією злочинам у сфері державних закупівель, питання

криміналістичної характеристики цих злочинів в Україні досліджено недостатньо глибоко.

Формування цілей. Метою цієї статті є визначення основних елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, а також проведення аналізу злочинної діяльності у сфері державних закупівель в Україні для розробки криміналістичної характеристики зазначених злочинів.

Виклад основного матеріалу. Основою для побудови систем типових версій, що використовуються при вирішенні конкретних оперативних та слідчих завдань є окремі елементи криміналістичної складової.

Криміналістичну характеристику злочинів, можна визначити як криміналістичну модель таких злочинів, яка будується на основі встановлених у процесі узагальнення слідчої практики типових ознак та зв'язків, що мають значення для виявлення та розкриття таких протиправних діянь за допомогою криміналістичних засобів, прийомів та методів. Така характеристика вказує, у яких межах, відносно яких найбільш істотних обставин повинна бути спрямована діяльність працівників органів дізнання, слідчого при розкритті та розслідуванні злочинів [2, с. 163].

Вивчаючи різні визначення криміналістичної характеристики, можна дійти висновку, що більшість дослідників криміналістів, які вивчають економічні злочини, відзначають такі елементи криміналістичної характеристики: предмет злочинного посягання; типові слідчі ситуації; способи підготовки, учинення та приховування злочину; типові ідеальні й матеріальні сліди злочину; дані про характеристику особи злочинця й потерпілого.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що основними елементами криміналістичної характеристики злочинів, скоєних у сфері державних закупівель України, є: предмет злочинного посягання, способи підготовки, учинення та приховування злочину; особа злочинця; особистість потерпілого; сліди злочину. Типові слідчі ситуації щодо розслідування таких злочинів виділити не вбачається можливим, оскільки зазначений вид злочинної діяльності охоплює велику кількість видів злочинів, які зазвичай учиняються в сукупності та різняться за способами їх учинення предметом та об'єктом злочинного посягання тощо.

Предмет злочинного посягання. Предметом злочинів, що вчиняються при проведенні державних закупівель можуть виступати цільові кошти бюджету всіх рівнів або власні кошти державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких державна або комунальна частка акцій (часток, паїв) перевищує 50 відсотків. Зазначимо, що предмет злочинного посягання у сфері державних закупівель впливає на процес доказування в кримінальному провадженні.

Типові способи вчинення злочину. Знання способу вчинення злочину дає можливість змодельовати можливу поведінку розроблюваних осіб, визначити, де та які сліди злочинної діяльності можуть бути або вже залишені, що суттєво полегшує діяльність з виявлення джерел інформації, їх фіксації та забезпечення їх наступного використання як доказів у кримінальному судочинстві [4, с. 9].

Особливістю злочинів, що посягають на бюджетні (державні) кошти, у контексті способу їх учинення, є те, що вони являють собою не одну чи кілька дій, які здійснюються одноразово або протягом короткого часу, а, як звичайно, - систему різнопланових і численних дій, що тривають значні періоди, навіть роки, і в яких нерідко беруть участь великі групи осіб. Другою загальною особливістю способу вчинення таких злочинів є взаємний зв'язок кількох службових осіб різного рангу і, нерідко, керівництва підприємств, установ і організацій одного або різних відомств, без чого досягнення злочинного результату унеможлиблюється. Тому відшукання цих зв'язків і взаємозалежностей є одним з основних завдань для підрозділів Національної поліції. У більшості випадків, кожен конкретний спосіб учинення злочинів у сфері державних закупівель, складається з ряду взаємопов'язаних, взаємообумовлених та послідовних дій, у яких присутня внутрішня логіка, виконання одного злочинного діяння невід'ємно тягне за собою необхідність учинення наступного, інакше ризик викриття для злочинця значно зростає [3, с. 7].

При вивченні матеріалів кримінальних проваджень нами були виявлені найбільш типові й розповсюджені способи вчинення злочинів у сфері державних закупівель. Розглянемо основні з них.

З боку замовників торгів:

- визначення переможцем учасника, який не відповідає кваліфікаційним критеріям;
- закупівля товарів, робіт або послуг за завищеними цінами;
- здійснення державної закупівлі без проведення процедур, передбачених законодавством, якщо сума договору перевищує встановлену законодавством межу;
- незаконне поділ замовником предмета закупівлі на частини з метою уникнення процедур, передбачених законодавством;
- здійснення закупівлі непридатних до використання або експлуатації обладнання, товарно-матеріальних цінностей;
- здійснення оплати зобов'язань за укладеним договором, що перевищує граничні суми витрат;
- невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків по прийняттю товарів, робіт і послуг за кількістю і якістю;
- невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків щодо проведення процедури тендеру;
- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою замовника за виконання чи невиконання будь-якої дії в інтересах учасника процедури закупівлі щодо участі в тендері;
- підписання посадовою особою замовника завідомо неправдивого акту виконаних робіт.

З боку учасників торгів і постачальників:

- штучне збільшення цін на предмет закупівлі шляхом використання посередницьких структур між його виробниками й кінцевим споживачем;

- підrobка документів тендерної пропозиції, а саме, надання учасником торгів недостовірної інформації про його відповідність установленим кваліфікаційним критеріям проведення тендера;
- пропозиція або надання неправомірної вигоди посадовій особі замовника за забезпечення перемоги в тендері;
- підrobка документів поставки для отримання грошових коштів у судовому порядку;
- створення суб'єкта підприємницької діяльності з метою отримання коштів за договором, без намірів виконання умов зазначеного договору;
- реалізація замовнику недоброякісної, тобто такої, яка не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам, або некомплектної, продукції і товарів;
- підrobка документів, що підтверджують якість продукції, яка поставляється;
- пропозиція або надання неправомірної вигоди посадовій особі замовника за здійснення прийому неякісного товару.

Маскування й приховування злочину. Спосіб приховування злочинів у сфері державних закупівель нерідко є складовим елементом злочинної діяльності, здійснюваної відповідно до єдиного задуму. Це характерно в основному для отримання неправомірної вигоди й службових зловживань, оскільки спосіб приховування їх передбачається заздалегідь [5, с. 433].

Р.С. Белкін називає такі способи приховування злочинів: 1) приховування інформації і / або її носіїв; 2) знищення інформації і / або її носіїв; 3) маскування інформації і / або її носіїв; 4) фальсифікація інформації та / або її носіїв; 5) змішані способи (інсценування) [6, с. 368-369].

В основному злочини, що здійснюються під час проведення державних закупівель супроводжуються низкою супутніх злочинів. Зазвичай це кілька злочинів, які, в свою чергу, діляться на основні (спрямовані на заволодіння державними коштами) і підпорядковані - своєрідні етапи досягнення мети основного злочину (можуть використовуватися для приховування основного злочину). З метою приховування основного злочину підпорядковані можуть учинятися як перед учиненням основного злочину, так і після його вчинення. Як звичайно, ті злочини, які вчиняються після основного злочину, спрямовані саме на приховування основного.

Зазвичай для приховування основних злочинів, учинених під час проведення державних закупівель, відбуваються такі злочини:

- які передують основному злочину: підrobка учасником документів тендерної пропозиції; пропозиція або надання неправомірної вигоди посадовій особі замовника, представникові тендерного комітету; створення фіктивного підприємства тощо;
- які відбуваються після здійснення основного злочину: пропозиція або надання неправомірної вигоди посадовій особі замовника постачальником за поставку неякісної продукції; підrobка документів, що підтверджують якість продукції, яка поставляється; підrobка документів, що підтверджують факт поставки тощо.

Дії службових осіб, спрямовані на вчинення й приховування злочинів, можуть не збігатися за суб'єктом у випадках, якщо приховування здійснюється не виконавцем, а іншими заінтересованими особами. Дії щодо вчинення й приховування злочину можуть не збігатися і за задумом, якщо необхідність маскуванія виникла у зв'язку з непередбаченими обставинами або зміною обстановки. І навпаки, приховування службової недбалості звичайно здійснюється після настання наслідків злочинної бездіяльності [5, с. 433].

Особа злочинця. Злочинців, які вчиняють злочини у сфері державних закупівель умовно можна поділити на дві групи: особи, які мають відношення до розпорядника державних коштів (замовник); особи, які мають відношення до учасника конкурсних торгів.

З боку замовників торгів. Службові й матеріально відповідальні особи підприємств замовника, які проводять тендерні процедури або здійснюють прийом товарів, робіт і послуг.

Ці злочини, як звичайно, учиняються членами тендерних комітетів, особами, які здійснюють прийом товарів (робіт, послуг) або керівниками структурних підрозділів підприємства замовника, які досконало володіють знаннями щодо проведення процедур закупівель за державні кошти, крім того, на деяких великих державних підприємствах існують внутрішні накази, що регулюють ці питання і, як правило, вони повністю відповідають вимогам Закону України «Про публічні закупівлі».

З боку учасників тендеру та постачальників це, як правило, службові та матеріально відповідальні особи підприємств постачальників (учасників тендеру).

Ці злочини зазвичай відбуваються керівниками підприємств постачальників (учасників торгів) або «довіреними» особами. В основному ці особи мають вищу освіту та володіють спеціальними знаннями щодо предмета закупівлі (товарів, робіт та послуг). Також зазначені особи мають певні знання й навички щодо способів приховування недоліків предмета закупівлі.

Особистість потерпілого. Потерпілими за зазначеними злочинами виступають замовники – органи державної влади, органи місцевого самоврядування та органи соціального страхування, створені відповідно до закону, а також юридичні особи (підприємства, установи, організації) та їх об'єднання, які забезпечують потреби держави або територіальної громади, якщо така діяльність не здійснюється на промисловій чи комерційній основі, за наявності однієї з таких ознак:

- юридична особа є розпорядником, одержувачем бюджетних коштів;
- органи державної влади чи органи місцевого самоврядування або інші замовники володіють більшістю голосів у вищому органі управління юридичної особи;
- у статутному капіталі юридичної особи державна або комунальна частка акцій (часток, паїв) перевищує 50 відсотків.

До замовників також належать юридичні особи та/або суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання та відповідають хоча б одній з таких ознак:

– органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування належить частка у статутному капіталі суб'єкта господарювання в розмірі більше ніж 50 відсотків або такі органи володіють більшістю голосів у вищому органі суб'єкта господарювання чи правом призначати більше половини складу виконавчого органу або наглядової ради суб'єкта господарювання;

– наявність спеціальних або ексклюзивних прав [7].

Сліди злочину. Типові матеріальні сліди злочину та ймовірні місця їх знаходження як елемент криміналістичної характеристики службових злочинів тісно пов'язані зі способами їх учинення й приховування [5, с. 433]

Зазвичай сліди злочинів економічної спрямованості мають своє відображення в різного роду документах, що відображають наслідки підприємницької діяльності.

У злочинах, які вчиняються під час проведення державних закупівель, такі документи можуть використовуватися як засіб скоєння злочину, так і зберігати на собі його сліди.

В основному це такі категорії документів: документи тендерної пропозиції; документи бухгалтерського обліку та звітності; установчі документи суб'єктів підприємницької діяльності; банківські документи; електронні документи; касові документи; документи, що свідчать про заняття певним видом підприємницької діяльності або такі, які дають право на заняття певними видами господарської діяльності тощо.

Висновки. Визначені нами елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері державних закупівель стануть у нагоді під час вирішення проблем, що виникають при розслідуванні та попередженні злочинів у сфері державних закупівель. Результати проведеного нами дослідження можуть бути використані під час подальшого дослідження проблем протидії злочинам у сфері державних закупівель.

Використані джерела:

1. Коряк В.В. Протидія хабарництву у сфері державних закупівель оперативними підрозділами МВС : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - К., - 2012. - 19 с.
2. Калініна І.В. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із підробленням документів, у сфері господарської діяльності / І.В. Калініна // *Правничий часопис Донецького університету*. - 2012. № 2 (28). - С. 161-166.
3. Коломієць О.О. Протидія підрозділами ДСБЕЗ МВС України розкраданню коштів, що вчинюється на об'єктах бюджетної сфери : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Коломієць Олександр Олександрович. - Київ, 2013. - 21 с.
4. Ніщета І. М. Правові та організаційно-тактичні основи діяльності оперативних підрозділів ДСБЕЗ з протидії злочинам, пов'язаним з порушенням бюджетного законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Ніщета Ігор Миколайович. - Львів, 2008. - 20 с.
5. Шепітько В. Ю. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Ю. Шепітька. - 2-ге вид., переробл. і допов. - К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. - 728 с.
6. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3 / Белкин Р.С. - М.: Юристъ, 1997. - С. 368-369.

7. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 9. – ст. 89.

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2016

Дараган В.В. Криминалистическая характеристика преступлений в сфере государственных закупок

Статья посвящена изучению элементов криминалистической характеристики преступлений в сфере государственных закупок в Украине. Автор рассматриваются такие элементы как: предмет преступного посягательства, способы подготовки, совершения и сокрытия преступления; личность преступника; личность потерпевшего; следы преступления.

Ключевые слова: *государственные закупки, преступление, криминалистическая характеристика, элементы.*

Daragan V.V. Forensic characterization of crimes in the sphere of public procurement

The paper studies the elements of criminological characteristics of crimes in sphere of public procurement in Ukraine. The author considers elements such as: the subject of a criminal assault, how to prepare, commit and conceal the crime; the identity of the offender; the identity of the victim; traces of the crime.

Relevance of the study of criminological characteristics of this group of criminal acts defined prospects that are opened as a result of this study, which is, above all, the ability to solve complex problems in the investigation and prevention of crime in public procurement.

The purpose of this article is to define the basic elements of criminological characteristics of crimes related to public procurement and analysis of criminal activity in the field of public procurement in Ukraine for the development of criminological characteristics of these crimes.

By studying the different definitions of criminological characteristics, we can conclude that the majority of forensic investigators who study economic crimes, noted the following elements of criminological characteristics: the subject of a criminal assault; Typical investigating the situation; ways of preparing, committing and concealing a crime; common ideal and material traces of the crime; information about the offender and the victim.

The study leads to the conclusion that the basic elements of criminological characteristics of crimes committed in public procurement Ukraine are: the subject of a criminal assault, how to prepare, commit and conceal the crime; the perpetrator; the identity of the victim; evidence of a crime. Typical investigating the situation to investigate such crimes will not be possible to allocate as specified type of criminal activity covers a large number of crimes that are typically committed in the aggregate and for different ways of committing the subject and the object of a criminal assault others.

We identified elements of criminological characteristics of crimes of public procurement will be useful in solving problems in the investigation and prevention of crime in public procurement. The results of our study can be used in the further study of the problems combating crime in public procurement.

Key words: *government procurement, crime, criminological characteristic elements.*